

ZAČARANI KRUG NACIONALIZAMA U BiH

UVOD

Pokušaj komparativne analize velikosrpskog i bošnjačkog nacionalizma analizira njihove korijene, okolnosti nastanka, ideološki kostur, te ciljeve. Ne mogu se izjednačavati jer su im ciljevi, kada je riječ o Bosni i Hercegovini, različiti. Cilj velikosrpskog nacionalizma je podjela BiH, cilj bošnjačkog je održavanje i odbrana BiH ali sa sopstvenom dominacijom tražeći državno jedinstvo bez nacionalne ravnopravnosti. Kod prvog sve je jasno, kod drugog sve je složenije. Naime, velikosrpski ima dugu istoriju i cjelovit je koncept, ideološki, politički i programski, dok je bošnjački u fazi „sazrijevanja“ ideja koje vode nacionalističkoj konceptualizaciji.

Osnovno je da se BiH ne može odbraniti bošnjačkim nacionalizmom, niti se na jedan nacionalizam može odgovoriti drugim. Upravo suprotno, nacionalna ravnopravnost, razumijevanje društva različitosti (što nije ni mana ni prednost, već realnost) te demokratsko usaglašavanje razlika jedini su mogući način odbrane, očuvanja suverenosti i nezavisnosti zemlje u njenim granicama. Time se otvara prostor za unutrašnju društvenu i političku dinamiku u okviru nacija, njihova demokratizacija, te afirmacija socijalnih i građanskih interesa nasuprot njihovom zatiranju nacionalnom homogenizacijom. Bošnjački nacionalizam djeluje upravo suprotno, osnažuje nacionalne podjele i jača već postojeće nacionalizme drugih, sve do separatizma. Kao svaki nacionalizam tražeći patriotsko jedinstvo guši demokratiju u sopstvenoj naciji i vodi nekoj vrsti autoritarizma. U tom smislu po jedinstvo države i društva BiH, te demokratiju i modernizaciju društva, jednako je opasan i istorijski retrogradan.

NACIJA I NACIONALIZAM

Nacija je novi tip zajednice koja ima politički subjektivitet koji određuje bar formalna unutrašnja jednakost građana i spoljašnji suverenitet. Naravno taj proces ide sporo uz obilje različitih formi i specifičnosti različitih nacija. Formiranje nacija na Balkanu kasni i javlja se tek u 19. vijeku sa rušenjem Osmanlijske imperije. Paralelno se začinje i građansko društvo, od samog početka gušeno novim nacionalnim vladarima ili spoljnim protektorima.

Raspad dvije velike imperije koje su vladale Balkanom, te presudan uticaj velikih sila na „sređivanje“ njihovih ostataka uz zakašnjeli proces formiranja nacija, uzrokovale su osjećaj i svijest o istorijskim nepravdama kod Srba i Bošnjaka. Koliko god neopravdi nije manjkalo, što je konstanta u svačijoj istoriji, toliko su one hipertrofirane i vremenom postajale poluga nacionalističkog uticaja na svijest ljudi, posebno kod Srba. Fašistički zločini u Drugom svjetskom ratu, čije su najveće žrtve upravo Bošnjaci i Srbi, veoma su pojačali taj osjećaj nepravde i ugroženosti. Samo je 45 poslijeratnih godina na socijalnim i ideološkim osnovama izgradnje boljeg društva i zajedništva ravnopravnih naroda spriječilo obnovu strahova i nacionalizama, te povratak u 19. vijek.

Rodno mjesto nacionalizma nije nacija kao takva već njena unutrašnja protivriječnost, koja izvire iz različitih interesa dijelova njene socijalne strukture. Novi vladari kapitala i institucija vlast mogu zadržati i povećati samo unutrašnjom vještačkom homogenizacijom. Različiti socijalni interesi potiskuju se jedinstvenim nacionalnim interesom. Spoljna opasnost ili agresivne ambicije prema drugima služe unutrašnjoj homogenizaciji i širenju ekonomskih i političkih interesa nacionalne oligarhije, kapitala i vlasti, spolja, van sopstvenih granica.

Nacionalizam je primitivna svijest nacije, traži zatvaranje u sopstvenu „palanku“, konzervativni otpor svemu što dolazi iz „svijeta“, religija od vjere postaje ideološki instrument potiranja razlika unutar nacije i ekspanzije u susjedstvu, uz nazadnu mistifikaciju sopstvene etničke prošlosti. Sa radikalnom promjenom u svjetskim tokovima, globalizacijom, te novim formama jačanja nejednakosti među

siromašnim i bogatim, nacionalizam se „premješta“ u zemlje „žrtve“ globalizacije. Pogrešna forma globalizacije izaziva drugi problem - povratak nacionalnom suverenitetu i zatvaranju. To se iz nepoznatih razloga sada naziva „populizmom“ ali mu društveni sadržaj ostaje nacionalistički.

Riječ je o nacionalizmu u novim oblicima, modifikaciji klasičnog nacionalizma, ali istog unutarašnjeg i spoljnog sadržaja.

Subjektivni nosilac nacionalizma, stara ili nova oligarhija, da bi artikulirala svoje nacionalističke ciljeve mora imati odgovarajuće istorijske uslove. Spoljne faktore koji joj omogućuju razvoj nacionalističke svijesti kod naroda. U prvoj fazi to je nacionalno oslobođenje i konačno formiranje svoje države što sa sobom nosi i želju za ekspanzijom sopstvenog kapitala. Kasnije faze pokazuju da svaka spoljna ugroženost, međunarodna izolacija i ukidanje ravnopravnosti, te uobičajeno kršenje međunarodnog prava od strane „velikih“, jača nacionalističku svijest u društvu. Preciznije rečeno, daje osnovu za nacionalističku manipulaciju. Niko se nije rodio kao nacionalista ali dovedite ga u situaciju da je postao siromašan zbog sankcija spoljnog svijeta, da mu je zemlja izolovana te stigmatizovana u međunarodnoj javnosti i time ste otvorili prostor za domaću manipulaciju. Pojedinaac reaguje na posljedice a ne analizira uzroke, krivicu svojih nacionalista kojima je, opet, otvoren prostor da krivca traže u spoljnim neprijateljima te jačaju svoju „odbranu“ nacionalnih interesa. Tako se krug zatvara, a proces osvješćivanja pojedinaca je dug i često zakasnio.

SRPSKI NACIONALIZAM, JUČE I DANAS

Srpski nacionalizam, od samog početka do danas, dobar je primjer za prethodnu ocjenu.

Prvi politički program Vlade Kneževine Srbije bio je „Načertanije“ Ilije Garašanina iz 1844. Kneževina je tada bila u granicama proširenog Beogradskog pašaluka. Ona je, mada tajni dokument, bila službeni program. Sam autor je u periodu 1852-1867. bio ministar vanjskih poslova i premijer Vlade Kneževine. „Načertanije“ objektivno jeste prvi i osnovni dokument i strateški plan velikosrpskih nacionalista i ekspanzije. Kao temelj srpske politike navodi se „da se ona ne ograničava na sadašnje njene granice, no da sebi teži priljubiti sve narode srpske koji ju okružuju“ što je osnov „zidanja carstva srpskog“ (Načertanije, str 2 i 3). To se odnosi na „Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru i sjevernu Albaniju“ (str. 10). Južnoj Srbiji i Sandžaku koji su van tadašnjih granica Kneževine ne posvećuje se nikakva pažnja, a Srem, Banat i Bačka tek se pominju sa puno obzira prema Austrougarskoj.

Riječ je o definisanju zadatka „Serbske politike u Turskoj“ preciznije o preuzimanju vlasti nad svim narodima koji su živjeli na prostorima ovog dijela Otomanske imperije. Interesantno je da se koristi termin Sjeverna Albanija a ne Kosovo ili Kosovo i Metohija. To potvrđuje istorijsku činjenicu da se Kosovski mit pojavljuje tek par decenija kasnije kao ideologizacija proširenja dinastičke vlasti na južnim krajevima Srbije. U ranim počecima velikosrpskog nacionalizma Kosovski mit ne postoji, nije bio potreban jer je fokus bio skromniji u odnosu na kasnije ekspanzije.

Interesantno je da je sam tekst „Načertanije“ u velikoj mjeri koristio plan Čeha, Zaha Františka, koji je bio zagovarač ujedinjenja slavenskih naroda, posebno Južnih Slavena. Garašanin je, koristeći Zahov tekst, pridjev „jugoslovenski“ mijenjao sa „srpski“ a „buduće jugoslovensko carstvo“ mijenjao sa „buduće srpsko carstvo“. Izgleda da u tome leži jedna od konstanti velikosrpskog nacionalizma, otvorenog ili prikrivenog i u Kraljevini Jugoslaviji i u SFRJ. Naime Jugoslavija se, svjesno ali indirektno, smatrala ujedinjenjem Srba sa očekivanjem dominacije. Trag te svijesti vidi se od D. Ćosića i Memoranduma SANU/1986., pa do osnovnih elemenata „srpskog svijeta“ u naše vrijeme.

Od samog početka suprotstavljanje velikosrpskom nacionalizmu dolazilo je samo iz lijevog spektra političke scene. „Čim se monarhistička vlada utvrdila u zemlji, ona je odmah počela pomišljati da

rasprostrani svoje granice i van Srbije... Politička misao osnovati Veliku Srbiju odgovarala je potpuno unutrašnjoj politici Srbije, koja je težila da u zemlji utvrdi neograničenu vlast u dinastiji Obrenovića.“ (Svetozar Marković; „Srbija na Istoku“, 1872, Reprint)

„Vlasnici Srbije političkom raskomadanošću i porobljenošću svog rođenog naroda počeli su pravdati svoje apetite za porobljavanje drugih naroda... nacionalni ideali vladajuće klase su laž iza koje se krije težnja za eksploatacijom naroda u zemlji i porobljavanje drugih naroda“ (Dimitrije Tucović „Srbija i Arbanija“ (Reprint) str.77, Radnička štampa, Beograd, 1974).

Poslije Velikog rata 1918. na krilima velikih ratnih žrtava Srbije i velikih ratnih pobjeda politička i vojna elita, uz unutrašnja neslaganja između koncepta Velike Srbije sa velikim teritorijalnim proširenjem (uključujući cijelu Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru), izabrala je još veće Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Ne razumijevajući nacional-oslobodilačke težnje Hrvata, Slovenaca i Muslimana uz eutaniziranje Crnogoraca, srpska je elita novu državu razumijela kao „zaslužno“ proširenje, kao još veću Veliku Srbiju. Hegemonija Beograda je mijenjala oblike i sredstva, od terora u Skupštini do Kraljeve diktature i teritorijalnih reorganizacija da bi se amortizovao otpor drugih nacija. U osnovi hegemonija je bila politička i vojna, čime se kompenzovala ekonomska snaga hrvatske i slovenačke buržoazije, a srpskoj stvarali uslovi za brzi razvoj i snaženje kapitala. Svi politički sukobi u Kraljevini bili su sukobi nacionalnih buržoazija, a zemlja bez šansi za bilo kakvo jedinstvo. Zato je sve i puklo tako brzo 1941., trulost države olakšala je nacističku okupaciju.

Bjekstvom vrha srpske vlasti i Kralja, a u uslovima okupacije, srpski nacionalizam se prividno podijelio, na Ravnogorski pokret koji je brzo prerastao u kvislinsku formaciju, četnike, čekajući obnovu nacionalne vlasti po završetku rata te direktnu kolaboraciju domaćih „vlasti“ kroz Nedićevu administraciju pod okupacijom. Nastojao se stvoriti prostor budućoj Velikoj Srbiji, zločinima i genocidom nad Muslimanima, a teritorija BiH je bila glavni cilj. Ciljevi i sredstva bili su fašistički. Na isti način, mada formalno drugačija artikulacija hrvatskog nacionalizma kroz NDH sa svim svojstvima fašističkog režima, čistila je teritorije zločinima i genocidom na Srbima, Jevrejima, Romima i antifašistima.

Antifašistička borba naroda na teritoriji bivše Jugoslavije kroz NOB i nove organe vlasti, ZAVNOBiH i AVNOJ, nije samo oslobodila zemlju od okupatora. Istovremeno, ili na jedino moguć način, rušeći domaće nacionalizme na osnovu socijalnog oslobođenja radnika i seljaka. Novo društvo značilo je ujedinjavanje interesa ljudi, građana svih nacija.

U novim, socijalističkim, uslovima novi su i korijeni i oblici nacionalizma. „Kao što je u uslovima buržoaskog društva nacionalizam ustvari samo izraz buržoaskih klasnih interesa, tako u uslovima našeg društva nacionalizam je pretežno oblik ispoljavanja birokratizma i raznih hegemonističkih težnji. Međutim kada se već pojavi čak i sa ovim novim obilježjima on stihijski teži da se 'poveže' sa 'klasičnim' buržoaskim nacionalizmom i da se posluži njegovim idejnim arsenalom.“ (Josip Broz Tito, Referat na 8. kongresu SKJ 1958.).

Ništa se se u osnovi nije promijenilo poslije 150 godina od Markovićevih i Tucovićevih citata i 60 godina od Titove ocjene. Subjektivni nosilac srpskog nacionalizma, sa funkcijama i ciljevima koje je opisao Tucović, nakon Revolucije postala je birokratija nove socijalističke Srbije težeći centralizaciji i političkoj hegemoniji u Jugoslaviji. Riječ je o unutar partijskom, „puzajućem“, i prikrivenom nacionalizmu, zahtjevom za efikasnije djelovanje Savezne države. Legalitet se nalazio u oštroj kritici klasičnog nacionalizma, bar do početka 80-tih.

Sa tranzicijom nove post-socijalističke Srbije otvaraju se vrata privatizacijskoj pljački i tajkunizaciji zemlje, novoj svojinskoj i političkoj „eliti“, tranzicijskoj „buržoaziji“. Vidna je tranzicija srpskog

nacionalizma, od buržoasko-unitarističkog iz vremena Kraljevine preko birokratsko-centralističke hegemonije u socijalizmu do svoje nove faze u post-socijalističkom vremenu. Kao što je Tito 60 godina prije procijenio, obnavlja se Kosovski mit, radi se na jačanju militarističkog duha i sve iz arsenala klasičnog srpskog nacionalizma. Subjektivni nosilac ostaje u društvenom smislu isti, sinteza interesa vlasnika vlasti i vlasnika kapitala. Sadržaj ostaje isti, gušenje unutrašnjih protivriječnosti spoljnom agresivnošću. Zato srpski nacionalizam može egzistirati samo kao velikosrpski nacionalizam, ideologija i politički projekat.

Za osnovnu analizu srpskog nacionalizma iz vremena SFRJ koristiću sopstveni tekst iz 1984., „Stvarnost i mit kod Dobrice Ćosića“ („Književnost“ 6/7, Beograd, 1984. str. 1050-1084), dakle dvije godine prije Memoranduma SANU. (Napomena: Tekst je u velikoj mjeri uzburkao duhove u ex-Jugoslaviji. Prenosili su ga u širokim izvodima: „Borba“, „Vjesnik“, „Oslobođenje“, „Pobjeda“, „Danas“, a „Polet“ ga je prenio u cjelini u tri nastavka, itd. Interesantno je da ga nijedan medij u Srbiji nije ni pomenuo. U narednim brojevima „Književnosti“ objavljena su dva priloga, Trive Inđića i Ljubomira Kljakića, odbrane Ćosića i kritike mog teksta na koje sam odgovorio. Na to je Kljakić, član Komisije za idejni rad u kulturi Gradskog komiteta SK Beograda čiji je sekretar bio S. Milošević, ponovio napad na mene i time je polemika završena).

Analizirajući Ćosićevo publicističko i književno djelo napisao sam „Dakle mitska struktura samu filozofiju D. Ćosića određuje, u temelju, kao apologiju nazadnjaštva. Ta se struktura zatim, ideološki razrađuje na osnovne komponente onoga što se kod Autora pomalja kao obrisi 'srpske ideologije', ideološki se 'racionalizuje'... Stoga ideologija o kojoj je riječ najmanje je srpska. Nacionalna afirmacija Srba stoji u potpunoj suprotnosti sa nazadnjaštvom 'srpske ideologije' Dobrice Ćosića na strani demokratske svijesti, antiolimpizma i progresu.“

U opširnoj analizi pokušalo se utvrditi korijene srpskog nacionalizma u Ćosića, te porijeklo mitologije. Kroz ukupno Ćosićevo, književno i publicističko, djelo jasno se pokazuje misaona struktura ruralne zajednice, zatvorenost, strah od drugog a najviše od modernog, žal za imaginarnom prošalošću kada je bilo bolje, itd. Riječ je o socio-psihološkim korijenima svake političke desnice, nacionalizma posebno, o ekstremnom konzervatizmu i nazadnjaštvu. Zato je Ćosićev nacionalizam, prihvaćen kao opšti koncept srpskog nacionalizma, destruktivan ne samo po druge nacije nego najviše, i u prvom redu, po srpsku naciju.

Prva od navedenih komponenti je, vlast ne valja, nade su iznevjerene, progres je laž, budućnost je neizvjesna, po svemu sudeći tragična.

Druga, srpska je nacija u svom biću bliska „humanističkom“ idealu sama po sebi (sticajem specifičnih istorijskih okolnosti koje su pogodovala „proizvodnji“ kvaliteta u Srba), ona je odlična, sve njene (naše) nevolje uzrokuju faktori izvan nje.

Treća, um („sinteza“ Prometeja) mora čvrsto stati na Zevsov Olimp, na čelo nacionalne rehabilitacije Srba naspram vlasti, progresu, savremenosti.

Četvrta, žrtve srpskog naroda u Velikim ratovima ostale su uzaludne, izgubili smo u „miru“ ono što smo dobili u „ratu“. Naravno zbog „politike“ te „obmanuti“ „trajemo poniženi i pokorni“.

Sada se postavlja pitanje cilja „žrtvovanja“. Šta smo to mi Srbi izgubili u miru, a dva puta dobili na ratištu? Nije li, odgovorimo pitanjem, „tragizam“ D. Ćosića tragistička svijest o tragediji tragičnog neostvarivanja unitarizma?

„Ova je komponenta, obarač na napetom luku 'srpske ideologije'. Naravno, Pisac se ne miješa u stvari Zevsa, potpuno je svejedno ko će taj obarač povući i pustiti strijelu, svejedno je ko će izvući logičke

konsekvence svih komponentalnih slojeva 'srpske ideologije' i dopisati Petu komponentu, preći sa riječi na djela, sa 'ideologije' na praksu." (Str 232, 233, 244 i 245 citirano po knjizi Ž. Papić, „Bosna i Balkan-Mogućnosti i uslovi oporavka“, ForumBosna, 2008., Sarajevo, gdje je tekst prenijet).

Memorandum SANU iz 1986. opisane komponente konkretizuje tražeći nacionalnu rehabilitaciju u novoj centralizaciji i untarizmu koji treba da omogući „pravdu“ srpske hegemonije zasluženu žrtvovanjem za druge, itd. Time je Ćosićeva „srpska ideologija“ postala politički projekat.

Sam Memorandum pokušava da razvije analitičku i teorijsku argumentaciju za stav o ugroženosti Srba uopšte, a Srbije posebno u SFRJ, te je „naučni“ karakter dokumenta trebao da izbjegne njegovu političku kritiku. Izložena „argumentacija“ je takva, da je veoma jasno nametala političke zaključke te stoga i samu političku kritiku.

Opravdana ideološka i politička kritika Memoranduma kao da je spriječila ozbiljniju kritiku samog teksta te odgovor na pitanje o širem društveno-ekonomskom konceptu iz koga se „rađa“ velikosrpski nacionalizam. Zato nekoliko napomena o osnovnim tezama Memoranduma.

Sve što se dešavalo tokom Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji u osnovi je bilo protiv Srba. Na zasjedanjima AVNOJ-a nisu bili Srbi iz Srbije već iz partizanskih jedinica, a Antifašističko vijeće u Srbiji formirano je tek 1944., KP Srbije tek 1945., dakle srbijanski Srbi nisu učestvovali u definisanju osnova Nove Jugoslavije. Time se otvara pitanje legitimiteta svega avnojevskog. SANU „nauka“ ne želi da zna, ako je već stvar u prebrojavanjima, da su Srbi iz cijele zemlje bili daleko najbrojniji u sastavu vijećnika AVNOJ-a ali se izgleda „prećani“ ne pikaju. Tokom cijelog poslijeratnog razvoja Memorandum smatra da srpsko rukovodstvo nije imalo ni hrabrosti ni uticaja da brani interese Srbije već je dominirala „antisrpska koalicija“ (termin iz teksta Memoranduma) u političkom vrhu države i partije.

Zatim „srpska nacija nije dobila pravo na vlastitu državu“ te se moraju regulisati „neregulisani državno-pravni odnosi sa Jugoslavijom kao i sa pokrajinama“, da bi se spriječilo ugrožavanje i asimilacija Srba.

Potrebno je reformisati strukturu vlasti na nivou Federacije da bi Srbi, shodno njihovoj brojnosti, dobili odgovarajuću ulogu. Zato su potrebni neposredni izbori u zemlji, a ne delegatski sistem i paritetna zastupljenost republika u Saveznoj skupštini. U njoj su „predstavljene republike i pokrajine a ne građani savezne države nezavisno od republičke i pokrajinske pripadnosti“. Jasno je da se Memorandum zalaže za građansku demokratiju, neposredne izbore gdje građani glasaju po standardu jedan čovjek jedan glas kako bi najbrojniji Srbi, napokon dobili zaslužno, demokratsku većinu i vlast.

Federacija je previše „labava“ te nije funkcionalna, a princip konsenzusa (pravo „veta“) republika i pokrajina treba ukinuti da bi većina odlučivala.

Privredni sistem treba zasnivati na plansko-tržišnim zakonima i mehanizmima. Odsustvo toga i jačanje tržišta od 1965. pogodovalo je razvijenijim Sloveniji i Hrvatskoj i dovelo da daljeg zaostajanja privrede Srbije. Sa stanovišta logike Memoranduma ovo je logično, jačanje centralne države traži ekonomski sistem koji omogućuje jaku državu. Problem je u logici, istorijskom koraku unazad kada je riječ o privrednim sistemima i to 16 godina poslije pada „komandne ekonomije“ i planske privrede, tj. Berlinskog zida.

Važno je ustanoviti da je istorijska osnova „filozofija“ Memoranduma kontinuitet sa Ćosićevim konzervatizmom i nazadnjaštvom, te da se srpsko nacionalno pitanje vidi u kategorijama 19. vijeka a njegovo rješenje u novoj centralizaciji zemlje i „demokratskoj“ dominaciji većine, tj. Srba.

Vraćajući se Ćosićevim komponentama, ime osobe koja je dopisala Petu komponentu te krenula u realizaciju projekta saznat ćemo nekoliko godina kasnije kada se politički „rodio“ relizator ideja „oca nacije“, Slobodan Milošević.

Prva faza Miloševićeve realizacije bila je definsanje nove srpske politike, jačanje Federacije, minimiziranje autonomije pokrajina, te opšti neposredni izbori u čitavoj zemlji za savezne organe po principu „jedan čovjek, jedan glas“ računajući na to da su Srbi najbrojnija nacija. To je, razumljivo bilo neprihvatljivo drugim republičkim rukovodstvima te je došlo do čuvene Miloševićeve izjave „Ako ne može institucionalno onda ćemo vaninstitucionalno“. Slijedila je „antibirokratska revolucija“, rušenje rukovodstava Kosova, Vojvodine i Crne Gore te pokušaj „upada“ u Hrvatsku, Sloveniju i BiH. To proširenje „antibirokratske revolucije“ nije uspjelo, te se prešlo na drugu fazu.

Njena realizacija značila je rat za teritorije u Hrvatskoj i rat protiv BiH, u oba slučaja podsticanje oružanih pobuna Srba i vojnu agresiju iz same Srbije na te zemlje. Stotine hiljada mrtvih civila i vojnika, ratni zločini i genocid, masovna etnička čišćenja, te prisilne migracije stanovništva bili su rezultat. Tuđmanova Hrvatska brzo se pridružila ratu protiv BiH sa istim rezultatom. Cijela regija bivše Jugoslavije civilizacijski, ekonomski i socijalno bačena je u istorijski „ponor“ sa cvijetajućim nacionalizmima u starim ili novim formama. Kraj režima Miloševića već je počeo dovođenjem Ćosića za predsjednika te, nakon godinu dana, njegovom smjenom bojeći se diobe vlasti. Nastavljen je ratom na Kosovu i NATO bombardovanjem Srbije da bi u pobuni naroda oktobra 2001 Miloševića izdale vojska i policija koje uvijek ostavljaju gubitnika svoju kožu spasavajući. Sve ratove 90-tih velikosrpski nacionalizam je izgubio, uz ogromne žrtve Bošnjaka, Srba i Hrvata, zločine i genocid te uzrokujući egzodus Srba iz Hrvatske. „Nacionalni“ rezultat velikosrpskog nacionalizma bio je radikalno smanjenje broja Srba van Srbije, što poginulih što izbjeglih. Istovremeno BiH se odbranila, opstala sa Dejtonom, podijeljena i ranjiva ali je pobijedila međunarodnim priznanjem i podrškom. Svaka nezavisna analiza jasno pokazuje da su žrtve srpskog nacionalizma sami Srbi i da je on u osnovi antisrpski.

Sva istorijska iskustva pokazuju da svaki nacionalizam teži sopstvenoj radikalizaciji do ekstremnih formi. Fašizam je, ideološki gledano, samo najekstremnija forma nacionalizma. Nacionalizam je njegovo rodno mjesto bez istorijskih izuzetaka, od italijanskog do njemačkog. Etnička čišćenja, zločini i genocid u osnovi su sredstva „konačnog rješenja“ što je stub svakog fašizma. Ratovi i agresije u bivšoj Jugoslaviji od strane velikosrpskog i velikohrvatskog nacionalizma pokazali su da nacionalizam vodi fašizaciji. Nije fašizam humaniji ako se etničko čišćenje nazove „humanim preseljenjem“, riječ je o ideološkom osnovu koji se realizuje nezavisno od naziva.

Pad Miloševića i SPS-a uz diobu vlasti demokrata Z. Đinđića i nacionalista V. Koštunice samo je zamrznuo stanje u Srbiji. Modernizacija Srbije blokirana je od strane udruženih nacionalista u koaliciji, sa represivnim aparatom koji je Koštunica sačuvao, te kriminalnih izvršioca prethodne političke volje. Ubistvo Đinđića bilo je pokušaj prevrata u korist gubitnika padom Miloševića i novih nacionalista sa jasnom antievropskom platformom. Prevrat je spriječila iznenađujuće oštra reakcija Demokrata sa „Sabljom“, masovnom policijskom akcijom hapšenja kriminalaca, što je uplašilo one koji su stajali iza pokušaja prevrata.

„Nakon pada Miloševića demokratska Srbija okliznula se na modifikaciji istog, onoga što je željela srušiti. Nestabilna demokratska Srbija tražeći 'treći put', tako da se poslije željenog neuspjeha 'drugog demokratskog puta' on nađe u 'prvom', totalitarno-nacionalističkom ujediniteljskom nacionalističkom formulom. Bivši 'praksisovac' S. Stojanović će ga prvi teotiski artikulirati kao 'građanski (civilni) nacionalizam'. Kontradiktornost same formulacije ne govori ni o površnosti autora, ni/niti o blesavosti koncepta. Ta je kontradiktornost prijeteća, ona govori o odsustvu svake logike i pameti, o sili u 'teoriji'

ili teoriji 'sile' gdje pamet i logika ne mogu funkcionisati.“ (Ž. Papić, „Dobrica Ćosić ili ponovljena objava srpske ideologije“ Dani, 31 avgust, 2001, Sarajevo).

Sam proces tranzicije klasičnog u „moderni“ srpski nacionalizam prati osnovne tokove promjena u društvenoj strukturi i podjeli moći u Srbiji-u periodu Milošević/Ćosić nacionalizma, oslonac je nađen u birokratskoj, cetralističkoj težnji ovladavanjem dijela Jugoslavije u kojem žive Srbi. Vojna moć je bila logičan izbor alata za konačno rješenje nakon „narodnih“ pobuna u Hrvatskoj i BiH u „drugoj fazi“.

Sa druge strane, eksplozija hrvatskog nacionalizma vratila je kolektivno sjećanje Srba u Hrvatskoj na ustaške zločine i genocid u NDH. Uklanjanje Srba iz novog Ustava Hrvatske, danas bi rekli njihove konstitutivnosti, bio je okidač za pobunu koju će Srbija Miloševićevog režima obilno koristiti pretvarajući narodnu pobunu u oružanu agresiju na Hrvatsku.

U BiH sama pobjeda nacionalnih stranaka čije je antisocijalističko jedinstvo bilo samo prekrivka drugim ciljevima, SDS je gradio prostor za autonomiju Srba kroz „SAOizaciju“ prostora gdje su bili većina, a HDZ instalirao Herceg-Bosnu. SDA se borio za cjelovitu BiH, na početku integrišući sve snage u otporu agresiji čiji je cilj podjela zemlje, da bi relativno brzo odbrani multinacionalne zemlje dala jednonacionalni i vjerski karakter. Time je, uz obilje strateških i taktičkih grešaka, de facto snažila svijest koja je raspad zemlje doživljavala kao neminovnost.

Sasvim se jasno pokazuje da moderni srpski nacionalizam opstaje i „radi“ samo kao ekspanzionistički, dakle velikosrpski. Njegova pokretačka snaga je želja za hegemonijom a početni subjektivni nosilac partijsko-državna birokratija uz vojni establišment. Istovremeno uz brzo mijenjanje svojinske strukture društva kroz pretvaranje društvene svojine u državnu te njenu brzu, a bez odgovarajućeg pravnog sistema, privatizaciju dolazi do radikalne tajkunizacije. Pljačka društvene svojine nije moguća bez direktnog učešća političke vlasti te tako prvobitna akumulacija kapitala u Srbiji ima dva subjekta, vlast i kapital, koji zajedno čine novu elitu, oligarhiju. U svim Republikama SFRJ nacionalizmi i rat bili su sredstvo za brzu eksproprijaciju društvene svojine u državnu, „demokratskim“ odlukama skupština čime je omogućena pljačkaška privatizacija od strane vojno, političko-tajkunske oligarhije.

Ovom procesu, paradoksalno, doprinose sankcije međunarodne zajednice jer se šverc javlja kao važan izvor akumulacije kapitala uz široko prisutnu pljačku svega i svačega na ratovima zahvaćenim područjima.

Dakle, „moderni“ srpski nacionalizam je istorijski gledano sredstvo rađanja nove oligarhije. Da nije bilo sukoba i ratova ne bi se moglo desiti podržavljenje svojine koju je vlast sada mogla dijeliti „svojima“, niti bi bilo dodatnih izvora prvobitne akumulacije švercom i pljačkom privremeno okupiranih teritorija. Tako rođena nova oligarhija se nakon Dejtona nastojala konsolidovati opstajući samo na švercu kao izvoru prihoda i sa osloncem na represivne mehanizme države. Ekonomska kriza i opšta nestašica vodili su spoju kriminala mafijaškog tipa, tajkuna i dijelova represivnih mehanizama, te je kontrola šverca postala ključno političko pitanje. Primjer Crne Gore iz ovog vremena je još upečatljiviji, jer je država bila direktni organizator šverca da bi mogla isplaćivati penzije i socijalne transfere uz ogroman prostor za privatna prisvajanja i bogaćenje nosioca vlasti.

U Srbiji je uslijedio period političke i ekonomske nestabilnosti i stagnacije. Nestanak srednje klase te opšte siromaštvo ljude tjeraju da se bore za preživljavanje, a sve teme demokratije padaju u drugi plan. Već konsolidovana oligarhija traži novog političkog zaštitnika i mogućnost širenja sopstvenog rasta.

Samo na izgled, paradoksalno, nalaze ih u post Đinđićevim demokratima.

Vlada Srbije 2011. usvaja „Strategiju očuvanja i jačanja veza matične države i dijaspor kao i matične države i Srba regiona“ koja je de facto realizacija dijela Memoranduma o sprječavanju ugroženosti Srba

van Srbije. Slijedi operacionalizacija Strategije usvajanjem Zakona o dijaspori i Srbima u regionu sa konkretizacijom aktivnosti u Regionu.

Za potrebu novog impulsa realizaciji prvog Memoranduma priprema se Memorandum 2, kao interni dokument za Vladu Srbije i opet od strane akademika SANU (2011.) Za razliku od prvog ovo je operativan dokument sa preciznim uputama za aktivnosti. Riječ je o Akcionom planu djelovanja velikosrpskog nacionalizma u novim uslovima. Kako „mirno i demokratski“ ostvariti ujedinjeno srpstvo a protiv jedinstva i integriteta država u kojima žive. Stoga se planira:

- relativizacija i negiranje ratnih zločina i genocida počinjenih od strane vojske i policije RS i Srbije
- destabilizacija vlada i vlasti u susjednim državama jačajući svijest o njihovoj neefikasnosti
- insistirati na konstitutivnosti Srba u Crnoj Gori, Kosovu i Hrvatskoj
- podržavati separatističku politiku u Republici Srpskoj itd

Klasični velikosrpski nacionalizam tada oličen u Šešeljevim radikalima izvlači pouke i kroz SNS sa „novim“ liderima iznenađujuće brzo dolazi na vlast 2012. u koaliciji sa Miloševićevim SPS-om. Socijalna situacija u Srbiji, siromaštvo, nezaposlenost, korupcija, nesigurnost formiraju društvene uslove, kao uvijek u istoriji ne samo Srbije, za novi radikalizam i novu vlast koja može stare traume koristiti na nov način. Koliko god to čudno zvučalo stigmatizacija Srbije i Srba u javnoj svijesti Zapada utiče na potrebu odbrane i manipulaciju njome.

Brzim učvršćivanjem vlasti SNS-a i „proizvodnjom“ novog lidera A. Vučića proces tranzicije klasičnog i neoklasičnog buržoaskog i socijalističko-birokratskog srpskog nacionalizma u novi je skoro završen.

Važan uslov za to je održavanje „zamrznutog konflikta“ na Kosovu čime postoji neophodni veliki nacionalni cilj za svaki nacionalizam. Sa druge strane prihvatanje, bar formalno, da na Kosovu Srbija ne postoji te traženje kompromisa kroz dijalog „u kome Srbija ne može izgubiti sve, a Kosovo dobiti sve“ omogućuje trajno stanje zamrznutosti i istovremeno budi nade Zapada da će se problem riješiti. Na toj nadi Zapada i pametnoj ekonomskoj podršci stranim ulaganjima Srbija ostvaruje važan ekonomski napredak. Strani investitori vole jednu adresu za pregovore, to postaje Vučić čime jača poziciju i spolja i iznutra.

Koliko god je jasno da je Kosovo nezavisna država i toliko je jasno da političkoj klasi te oligarhiji u Srbiji odgovara „zamrznuti konflikt“ kao način „zamrzavanja“ mogućnosti bilo kakve demokratske promjene ili socijalne pravde. Tim prije što Vučića nacionalno radikalnija cijela opozicija optužuje za „izdaju“ čime ga u očima Međunarodne zajednice čine umjerenim i poželjnim partnerom.

„Zamrznuti konflikt“ odgovara i kosovskoj političkoj eliti na sličan način za jačanje sopstvene vlasti, bez rješavanja osnovnih socijalnih i ekonomskih problema. Povremeni incidenti i natezanja oko Briselskog sporazuma sprječavaju svaki pokušaj „odmrzavanja“ a u tome su Vučić i Kurti/Haradinaj saveznici.

Istovremeno obnavlja se rezervni ili prvi nacionalni ideal Republika Srpska u sastavu Srbije uz veliki broj predradnji u tom pravcu.

Autoritarni režim Vučića u Srbiji već je na pragu poluotvorenog totalitarizma. Snaga SNS sa 700.000 članova počiva na zapošljavanju članova u javnim preduzećima koji tamo za partijski rad primaju platu, te na svim mogućim metodama pritiska na građane u lokalnim zajednicama.

Proces je završen potpunom pobjedom SNS-a na prošlim izborima čija dvotrećinska većina u Narodnoj skupštini Srbije napokon uvodi jednopartijski sistem u zemlju.

Medijski monopol Vučićevog režima dio je opšte slike bez koga autoritarizam ne bi bio moguć. Mediji pod kontrolom režima na „građanski“ način „mekim“ terorom presuđuju političkim protivnicima režima kao što su „tvrdim“ terorom radili Staljinovi sudovi u SSSR-u.

Restruktuirala se društvena svijest Srba, demokratske razlike i suprotna mišljenja zamjenjuje nacionalno jedinstvo u mišljenju, politici i ideologiji. Dio toga je i „proizvodnja“ Mesije u liku Aleksandra Vučića koji uz nezapamćenu ličnu medijsku prisutnost, odolijeva pritiscima stranaca, napadima domaćih izdajnika, atentatima, mafiji, braneći Srbe i Srbiju. Kao Deda Mraz otvara svaku fabriku, put, prugu, bolnicu, praveći od svega toga spomenike samom sebi. Formula je jednostavna i više puta istorijski potvrđena, nacionalizam traži nacionalno jedinstvo a ono traži Vođu, Mesiju, za sada samo Predsjednika.

Poenta je da je autoritarni režim u Srbiji u procesu stvaranja totalitarnog. Jednopartijski sistem vodi „ukidanju“ institucija, partijskom prisvajanju javnih preduzeća i javnih nabavki, te informiranju neprikosnovenog „vođe“ naroda i države. Ukidanje mogućnosti javne kritike gušenjem slobode medija, te uklanjanje svakog oblika morala i dostojanstva iz politike uz laž kao standard liči na orvelijansko sveprisutno „Ministarstvo istine“. Proizvodi se stanje i svijest totalne palanke parafrizirajući Konstantinovićevu anamnezu svijesti konzervatizma u Srbiji.

Time se formiraju sve neophodne društvene pretpostavke za nacionalizam kao ideološki osnov politike i moguću agresivni projekat. Sama ideologija „novog“ velikosrpskog nacionalizma samo modifikuje, „osavremenjuje“ osnovne komponente klasičnog.

Prva, ono što smo izgubili nepravедnim separatističkim politikama drugih vrtićemo u miru ideološkom, vjerskom i kulturnom dominacijom naših nacionalnih vrijednosti. Tako je „rođen“ „srpski svijet“ koji je, indikativno, u granicama Šešeljeve Velike Srbije „Karlobag-Karlovac-Virovitica“ na Zapadu sa cijelom BiH i Crnom Gorom te dijelom Kosova. Sa time ide i politički projekat političkog jedinstva srpskih partija gdje god one bile, do poruke „Vučić je Predsjednik svih Srba“. Ovaj koncept, projekat, prilagođen je vladajućem a opadajućem konceptu globalizacije. Riječ je o nacionalnom, političkom i ideološkom jedinstvu uz postojanje međudržavnih granica. Istovremeno se te granice relativizuju a suverenitet BiH i CG zaobilazi. U tom paketu „srpskog svijeta“ za sada su neposredno Republika Srpska i Crna Gora, kao i Sjever Kosova sa značajnim napretkom u srbizaciji tih društava.

„Srpski svijet“ nije usmjeren samo na očuvanje nacionalne, kulturne tradicije i jezika što samo po sebi nije problem, već je fokusiran na političko, ideološko i geostrateško jedinstvo svih Srba gdje god oni bili u regiji. Političko nacionalno jedinstvo politički anulira države (BiH, Crna Gora, Kosovo) u njihovoj političkoj suverenosti.

Druga komponenta je vraćanje mitovima iz prve istorijske faze srpskog nacionalizma u 19. vijeku, uz primjetne modifikacije. Od mita o Kosovu kao kolijevci srpstva i srednjovjekovnih Nemanjića do heroizacije ratnih zločinaca i drugih ratnih „junaka“ iz ratova u BiH i na Kosovu. NATO bombardovanje jest bilo kršenje međunarodnog prava i svih dokumenata humanitarnog prava u ratu, ali ne može se zaboraviti ni povod, prethodno kršenje svih mogućih prava Albanaca na Kosovu. Umjesto istine razvija se svijest o „zlom zapadu i još gorim Albancima“ te se učvršćuju mitski korijeni nacionalizma jer politike zapada su uvijek bile neprijateljske prema Srbima.

U geostrateškom smislu mitologizuje se Rusija kao vjekovni branilac Srba a u novije vrijeme i uloga Kine da bi se Evropska unija, zvanični spoljnopolitički cilj, vidjela samo tehnički, neko ko samo traži a ništa ne daje, članstvo najmanje. Mit o ruskoj ljubavi nema nikakvo istorijsko uporište. Rusija je u svim oblicima unutrašnjeg uređenja, od carskog do sovjetskog, sama branila ili jačala svoje interese kako god ih shvatala. Tako je Sanstefanskim ugovorom 1878. trgovala sa teritorijama na štetu Srbije što je

iste godine ispravljeno na Berlinskom kongresu od strane „zlih“ sila zapada. Slično 1948. sa odmazdom prema svim jugoslovenskim narodima zbog želje za stvarnom nezavisnošću.

Veoma je normalno sačuvati sopstvenu nezavisnost balansiranjem između geostrateških centara moći ali „nesvrstanost“ se u unutrašnjim odnosima i javnoj svijesti ne može glumiti, ne može se biti „na pola trudan“, ili jesi ili nisi.

Najava Vučića da će ubuduće „istorijske udžbenike pisati država“ tj. politika koja vlada državom vodi totalnoj mistifikaciji i instrumentalizaciji ne samo udžbeničke istorije već i samog sjećanja ljudi. Riječ je o institucionalizaciji već medijski prisutnog „Ministarstva istine“.

Treća je militarizacija srpskog društva. Nije riječ samo o nabavci oružja, aviona, protivvazdušnih raketa, tenkova ili u najavama uvođenja služenja obaveznog vojnog roka, već u medijskoj i političkoj mistifikaciji jačanja vojske tim povodima. Stalni obilasci vojnih jedinica, vježbe te najava uvođenja obaveznog služenja vojnog roka, dio su tog procesa. Jednako, reafirmacija vojnih akcija u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu uz nepriznavanje sopstvenih zločina i genocida nastoji da opere vojsku od novije prošlosti. Vojska postaje važan akter društvenog života u Srbiji.

To izaziva normalnu zabrinutost zemalja susjeda. Važnije je što je militarizacija univerzalni alat i posljedica jačanja nacionalizma.

Četvrta je sve glasnije uklanjanje sjećanja na antifašističku tradiciju srpskog naroda. Nije riječ samo o zaboravljanju najvažnijih datuma u NOB-u i borbi za oslobođenje Srbije, niti o naglašenom izjednačavanju četnika i partizana u borbi protiv okupatora. Riječ je o promijeni istorijske istine koja od Ravnogorskog pokreta četnika pravi „srpski nacional antifašizam“ a partizani su „komunjare“ koje nisu branile nacionalni interes Srba, već su sarađivali sa drugim nacionalnostima. Ideološku strukturu „srpskog nacional antifašizma“ nije teško definisati a pokazala se u ratovima devedesetih u ex-Jugoslaviji kao JNA ideologija i Miloševićeva politička platforma.

Zvanična proslava Dana pobjede nad fašizmom u Beogradu ove godine uz prisustvo kompletnog rukovodstva Srbije i Republike Srpske, sa slikom na velikom ekranu Tita i Draže Mihajlovića zajedno, proces revizije istorije i afirmacije četništva dovodi do kraja, do zvaničnog stava i ocjene. Pjesme, koračnice Ljotićevog Zbora, autentičnog i deklasiranog srpskog fašiste, su muzička pratnja. Ponovo, po drugi put u istoriji pokazuje se da Velikosrpski nacionalizam u sebi sadrži fašističku matricu. U zločinima 90-tih u BiH to je bilo na djelu ali nepriznato kao zvanična ideologija. Sada to postaje zvanična ideologija. Ako je izjednačavanje partizana i četnika prvi korak, nije teško pratiti tendenciju naslutiti drugi, ukidanje istorijskog i ideološkog sjećanja na antifašizam u Srbiji u cjelini.

Peta komponenta, odnosi se na alat stvaranja „srpskog svijeta“ novog nosioca nacionalnog ujedinjenja nezavisno od granica. Srpska Pravoslavna Crkva je logičan izbor, koliko zbog svoje nacionalističke prošlosti toliko zbog transgranične infrastrukture te njenog stalnog interesa da bude „glavna“ u Srba. Sada se pravoslavlje definše ne kao vjera već kao ideologija nacionalnog ujedinjavanja i samog „srpskog svijeta“.

Unutar Srbije SPC je čuvar jedinstva nacije, de facto, čuvar vlasti režima SNS-a uživajući privilegije zvanične ideologije te napuštanja sekularizma.

Van Srbije, za sada samo u Crnoj Gori, SPC se javlja u operativnom obliku kao poluga smjene prethodne vlasti i formiranja svoje vlasti sa otvaranjem procesa formiranja teokratske države. Iskustvo Crne Gore pokazuje jednako značajan problem. Režim Đukanovića sa državnom korupcijom izrasloj na državnom švercu ratnih i poratnih godina, te mafijaška struktura porodičnih „kumova“, tražio je radikalnu političku promjenu i izazvao opšte nezadovoljstvo građana. Sam je Đukanović kao „kapo svih kumova“

stvorio situaciju koja je omogućila uspjeh SPC i pripadajućih srpskih nacionalista. Masovne litije su bile inicirane i vođene od strane SPC-a i srpskih nacionalista, ali su bile i izraz nezadovoljstva građana režimom, a SPC i nacionalističke partije su to i iskoristile. Formirana je teokratska vlada u kojoj se miješaju velikosrpske politike i one koje bi zadržale evropsku orijentaciju, želeći da uklone „duboku državu“ prethodnog režima tako da se „ne zna ko pije, a ko plaća“. To je lekcija koju region mora naučiti.

Nasuprot tome opravdani otpor velikosrpskom ugrožavanju Crne Gore nastoji se osloniti na Đukanovićev režim, podržavajući ga. Pandora papiri pokazuju veličine kapitalne političke greške tog besmislenog pokušaja.

Pravoslavlje posljednjih mjeseci postaje geostrateška tema. Ministar spoljnih poslova Rusije Lavrov, u više navrata govori o napadima na pravoslavnu crkvu i pravoslavlje od strane Zapada koji želi da naruši jedinstvo pravoslavlja. To vremenski koincidira sa septembarskom krizom oko ustoličenja novog Mitropolita SPC u cetinjskom manastiru. Nazire se proces opšte geostrateške upotrebe pravoslavlja i njegovih crkava što počinje asocirati na geostratešku operacionalizaciju ideologije Komiterne.

Sada su stvorene pretpostavke za realizaciju „srpskog svijeta“ u praksi, u Crnoj Gori promjenom demografske strukture kod sljedećeg popisa, širenje glasačkog prava na one koji su u Srbiji, te otvaranjem pitanja sve čvršćih veza sa Srbijom do mogućih ekonomskih, kulturnih i svakih drugih ujedinjenja, te puno političko savezništvo sa „maticom“. Suština se može potpuno promijeniti ne dirajući u formu te će moguća formalna nezavisnost Crne Gore ostati bez sadržaja. Bar dok se ne pojave nove geostrateške prilike, kada se i forma može dovesti u pitanje.

Prethodno jasno pokazuje scenario realizacije modernog velikosrpskog nacionalizma, ideologija je ista, ciljevi isti, sredstva drugačija, ne vojnom silom već silovanjem „demokratije“ i manipulacijom Srbima gdje god oni bili.

Republika Srpska utvrđena Dejtonskim sporazumom i Ustavom BiH im najvažnije mjesto u kontekstu formiranja „srpskog svijeta“. Rat protiv BiH te agresija velikosrpskog nacionalizma realizovana vojnom silom što od Vojske RS što od vojnih snaga „skraćene“ Jugoslavije, Srbije i Crne Gore, „naslonili“ su se na težnju Srba u BiH da žive u zajedničkoj državi te na strah od ponovljene ugroženosti. Time je došlo do potpunog oslonca nacionalizma u Srba iz BiH na nacionalizam koji je dolazio iz Srbije. Elementi „autentičnosti“ srpskog nacionalizma Srba u BiH mogli su se vidjeti u radikalnom otporu Milošević/Ćosić nastojanjima oko mirovnog sporazuma 1994. te u brutalnom odgovoru Miloševićevim uvođenjem sankcija na Drinu za tadašnju RS. Razlike unutar srpskog nacionalizma između onog u RS i onog u Srbiji su taktičke naravi, srbijanski nacionalizam vodi računa o svojoj državi, a ovaj iz RS je agresivniji posebno u najnovijoj fazi „mirnog razlaza“. Radi se o pragmatičnoj procjeni tajminga pri čemu konačni i idealni cilj ostaje isti, podjela BiH i ujedinjenje sa Srbijom, odmah ili nakon faze „nezavisne RS“ zato da Srbija izbjegne sankcije praveći se „nevina“.

Ujedinjenje Srba, nezavisno od međudržavnih granica suština je koncepta „srpskog svijeta“. Za to se već godinama stvaraju materijalne pretpostavke od finansijske podrške budžetu RS, kupovine velikih sistema u RS-u od strane kompanija u državnom vlasništvu iz Srbije, gradnje dijela autoputa i mosta na Savi, izgradnje i vlasništva nad aerodromom u Trebinju (sa malom komercijalnom vrijednošću, ali velikom geostrateškom glede Južnog Jadrana), te hidrocentrale na Drini. Ovo nije samo politički nacionalizam ujedinjenog srpstva, iza toga je veoma opipljiv interes krupnog, državnog i privatnog, kapitala i u Srbiji i u RS-u. To je širenje prostora za akumulaciju novog kapitala uz osvajanje prirodnih resursa sa istim ciljem. Očuvanje nacionalne kulture i identiteta, što bi bilo normalno i poželjno, ovdje tek izvedenica iz prioritarnog interesa kapitala i služi njemu.

Specijalni odnosi između Republike Srpske i Srbije jesu dejtonska kategorija sa jasnom granicom, ne mogu zaobilaziti suverenitet države BiH što se nizom aktivnosti dešava. Cinički govoreći u svijesti srbijanskog rukovodstva to je normalno, sam Vučić je za „jačanje najboljih odnosa između Srba i Bošnjaka“, dakle bez međudržavnih granica i bez odnosa Srbije i BiH.

Pitanje na koje niko ne želi da traži odgovor je šta i ko je sa „patriotske strane“ radio da ojača separtističke tendencije i svijest u RS-u. Počelo je sa pristupom međunarodne zajednice koja je, nesvjesna složenosti višenacionalnih društava, podržavala integrističke tendencije, od opravdanih korekcija Dejtona koja su de facto ostvarivana dogovorom prešlo se na odbijanja najvećeg broja prijedloga iz RS-a, a podrške svemu iz FBiH. Padom Aprilskog paketa i formulisanjem koncepta 100% BiH počeo je proces političkih zahtjeva za ukidanje entiteta i konstitutivnosti naroda. To su okolnosti u kojima je Dodik od „svježeg vjetra na Balknu“ postao separatista. Iste okolnosti su dovele do saveza HDZ-a i SNSD-a, strah od dominacije trećeg koji nije ni krio tu težnju kako god ona bila ideološki „zamotana“. Ponavlja se iz skorije prošlosti kada su SK Hrvatske i SK Slovenije ujedinjeni bili protiv Miloševićeve težnje za srpskom dominacijom, ma koliko ona bila „zamotana“ u jugoslovenstvo.

Koncept „srpskog svijeta“ je van svake razumne sumnje realizacija Ćosićeve „srpske ideologije“ razađena u Memorandumima i operacionalizovana u strategijama i zakonima Vlade Srbije, posebno u strategijama nacionalne bezbjednosti i odbrane Srbije iz 2019., dakle, Vučićevog vremena.

Jedno od polazišta Strategije nacionalne bezbjednosti je „Zaštita srpskog naroda gdje god on živi... uslov opstanka Republike Srbije“. To A.Vulin, tadašnji ministar odbrane, 2019. u Banja Luci konkretizuje „Republika Srpska nema svoju vojsku ali srpski narod ima svoju vojsku“.

Jezik i cirilica postaju bezbjedonosno, skoro vojno pitanje. U Strategiji odbrane i bezbjednosti piše: „Republika Srbija kontinuirano će raditi na jačanju nacionalnog jedinstva. Biće poduzete mjere radi jačanja kulture kao kohezivnog i razvojnog faktora društva, te radi zaštite i razvoja srpskog jezika i ciriličnog pisma.“ U ovom kontekstu zakoni o zaštiti jezika i cirilice usvojeni u Republici Srbiji i Republici Srpskoj, istog dana, 15. septembra uz uvođenje „Dana srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zaštite“ jesu samo realizacija postojećih strategija na koje su svi, neodgovorno, zaboravili.

To je dan proboja Solunskog fronta, što je nesumnjivo veliko, oslobodilački čin, jednako je i dan kada vojska Kraljevine Srbije istjeruje Austrougare iz teritorija buduće Jugoslavije. Poruka drugim narodima je „mi smo vas oslobodili, zato naše zastave na prozore“ itd

Realizacija je na čekanju boljih međunarodnih uslova jer kako A. Vulin, ministar unutrašnjih poslova kaže, trenutne geopolitičke i međunarodne okolnosti ne idu na ruku ujedinjavanju svih prostora na kojima žive Srbi u jedinstvenu državnu zajednicu ali „će se to desiti za deset, dvadeset ili pedeset godina“.

U međuvremenu „srpski svijet“ nije više samo ideja već i praksa, od zakona i strategija, do konkretnih akcija.

Direktna posljedica realizacije „srpskog svijeta“, odložene ili aktuelne, je podjela BiH, amputacija RS uz logičnu pretpostavku da bi i Hrvatski nacionalizam, sve izraženiji u vlasti našeg susjeda, tražio i „uzeo svoje“. To je aktuelizovano non-paperom te različitim reakcijama na njega. Traganje za formalnim „autorstvom“ non –papera nema smisla, bitnije je tražiti onoga čije ciljeve taj papir izražava. Lako je ustanoviti potpunu komplementarnost koncepta „srpskog svijeta“ i non-papera od željenih granica do mirnog razlaza.

Nije neočekivano da mu se Miloševićev podmladak, sada šef druge najjače partije u Srbiji, Dadić obradovao posebno jer non-paper „govori o mogućnosti neke vrste ujedinjenja RS i Srbije“. Za svako

ozbiljnije analiziranje nije čudno ni izostajanje oštrijih reakcija iz EU, za njenu birokratiju i iskustvo važna su samo pragmatična rješenja bez obzira na posljedice, uz zamor trajanjem krize u BiH i na Balkanu, unutrašnje geostrateške razlike te istorija stvaranja država nacija u Evropi (ratovima i međunarodnim sporazumima). Ne misleći o tome naše političke elite su, sa jedne strane očekivale da jedinstvo države odbrane „prijatelji“ sa Zapada ne pokušavajući da sa drugima, opet našima, riješe unutrašnje protivriječnosti i različite interese što je kod ovih otvorilo put za oživljavanje jedno vrijeme potisnute tendencije ka separatizmu.

Dok su stvari u sferi apstraktne politike i crtanja novih mapa BiH u najboljoj tradiciji britanske kolonijalne vlasti 19. vijeka one ostaju samo opasne zbog moguće realizacije. Sa realizacijom prestaju biti politički opasne, postaju po živote ljudi zločinačke jer uvode Region u rat, nova etnička čišćenja i izbjeglištva. Konačna realizacija projekta ujedinjenja Srba, RS i Srbije, po Srbe bi ponovo bila nacionalna katastrofa, posebno za Srbe u FBiH. Sa objavljenim ili neobjavljenim ratom, sa sakrivenim ratom koji će trajati a da ga naši „međunarodni prijatelji“ nazivaju incidentima u kojima ima nažalost neobično mnogo žrtava, životi će biti ugroženi i uništavani. Sve dok ne bukne čitav region, a za njim i Evropa, kada će za sve biti prekasno.

Analiza istorijske geneze i modifikacija velikosrpskog nacionalizma pokazuje njegove društveno-ekonomske, klasne korijene te interesne ciljeve njegovih socijalnih nosilaca. Prateći taj nalaz moguće je izvesti procjenu o mogućnostima procesima „gašenja“ velikosrpskog nacionalizma na samom izvoru.

Nasuprot tome očekivanja „katarze“ u Srba ili bilo koje druge nacije je besmisleno jer mistifikuje porijeklo i karakter svakog nacionalizma, gurajući ih u teološke katagorije. Jednako je teško bilo šta očekivati od opozicije u Srbiji koja se u osnovi ideološki ne razlikuje od vladajućih nosilaca nacionalizma a taktički, ako to uopšte postoji kod njih, često je agresivnija i ne dozvoljava stvarnu diferencijaciju u Srbiji. Jedini moguć osnov diferencijacije je za ili protiv velikosrpskog nacionalizma, jer iz njega izviru svi pojavi oblici bahatosti i korupcije. Biti protiv pojava oblika a ne protiv njihovih izvora osim što je neinteligentno, svjedoči o populizmu istog karaktera kao onaj kod nacionalista. Sve u politici se u Srbiji svodi na uzajamne sukobe lopova i izdajnika, drugačije rečeno „piši propalo“. Grupe i pojedinci „Druge Srbije“ ostaju svjetionici moguće radikalne promjene bez realnog uticaja ali važni „čuvari vatre“.

Vraćajući se izvoru velikosrpskog nacionalizma važno je istaći da se njegov društveni uticaj minimizirao jedino u prosperitetnom periodu socijalističke Srbije. Promjene u društvenoj strukturi, postojanje zajedničkog cilja za stalni ekonomski i društveni napredak, te energična odbrana tog puta od nacionalističkih ekcesa nisu davala prostora nacionalizmu. Sa prestankom prosperiteta, padom liberala koji su željeli artikulirati Srbiju industrijskog doba, obnavljali su se birokratski korijeni nacionalizma i njegov prodor u samu partiju.

Prateći prethodno, ključni faktor gašenja velikosrpskog nacionalizma je ekonomski napredak i socijalno restrukturiranje srpskog društva, te njegovo otvaranje prema svijetu i obratno svijeta prema Srbiji. To je „Vučićev paradoks“, veoma dinamičan ekonomski razvoj, „poplava“ stranih investicija te obnova srednje klase otvaraju prostor promjene društvene svijesti, građanskoj u punom značenju nasuprot nacionalističke. Posljedično, to na samom izvoru ne jača nego slabi i samog Vučića, ukidaće jednopartijski sistem i autoritarizam te samu mogućnost nacionalističke dominacije. Nacionalizam u Srbiji može se samo „ugušiti“ iznutra a nikako intervencijom ili pritiskom spolja što će uvijek imati kontra efekat. Kritika velikosrpskog nacionalizma sa stanovišta nekog drugog nacionalizma, otvorenog ili u najavi, samo vodi u začarani krug njihovog uzajamnog jačanja.

Dugoročan je proces stvaranja uslova za održiv demokratski nenacionalistički „srpski svijet“ u samoj Srbiji. Moguće geostrateške promjene ili potresi mogu ga prekinuti. Stoga se ne može ni čekati ni očekivati da novi društveni uslovi, sami od sebe, „uguše“ nacionalizam u Srba. Važno je politički,

ideološki te teorijski boriti se protiv velikosrpskog nacionalizma, artikulirati socijalne interese građana Srbije i Republike Srpske, demistifikovati laži o nacionalnom jedinstvu kada su ljudi te nacije drastično podijeljeni, socijalno i sa stanovišta pravde.

U toj perspektivi aktuelna ekspanzija velikosrpsstva stae na „srpskom svijetu“ jer bi njegova materijalizacija promjenom granica ugrozila i srušila ekonomski napredak Srbije te i samu vlast SNS-a. Dakle, promjena granica BiH sa ratom ili bez njega neće biti. Obnova suvereniteta zemlje i stvaranje „BiH svijeta“ zavisi prije svega od unutašnjih procesa i politika, prihvatanja nacionalne ravnopravnosti i građanskog društva što čini sintezu napretka zemlje.

Balkanski mozaik nacionalizama svakako čine nezaobilazni Velikohrvatski nacionalizam i naizgled novi, ali sve jači Velikoalbanski nacionalizam. Njihova analiza ma koliko bila važna ovdje izostaje iz mnogo razloga, od tehničkih do drugih. U kontekstu Velikosrpskog nacionalizma važnija je analiza bošnjačkog nacionalizma.

BOŠNJAČKI NACIONALIZAM – PORIJEKLO, OBLICI I DINAMIKA

U Kraljevini SHS Muslimani su bili izloženi imovinskoj represiji kroz agrarnu reformu koja uništava njihovu svojinsku i socijalnu elitu te spriječava njihovu političku artikulaciju. Rušenje feudalnih odnosa svakako je istorijski pozitivno ali se ovdje pokazuje kolateralno loše po moguću emancipaciju muslimanske nacije, koja je nacionalno nepriznata. U kapitalističkim uslovima tog vremena nedostaje subjektivni nosilac nacionalne emancipacije. Mlada trgovačka buržoazija i inteligencija pokušava da se politički artikulise. „Nagodbaška“ politika nacionalnih partija u Kraljevini te sklonost muslimanskih prvaka malim „dobricima“ u vlasti spriječava dinamiziranje nacionalne emancipacije (Vidi Nijaz Duraković „Muslimani—od religioznog do nacionalnog“, Pogledi 2, 4/1983).

Emancipacija bošnjačke nacije u narodno-oslobodilačkoj borbi i post ZAVNOBiH periodu i borba za nacionalnu ravnopravnost bošnjaka nužno je bila i ostala vezana za državnost BiH kao institucionalnog okvira za mogućnost političkog subjektiviteta zajedno sa Srbima i Hrvatima u njoj, te odbranu ravnopravnosti u Jugoslaviji. Post ratna dominacija srpskih kadrova u politici, privredi i drugim djelatnostima bila je, objektivno, ugrožena emancipacijom i ravnopravnošću Bošnjaka te će se, u značajnoj mjeri sama ravnopravnost doživljavati kao bošnjački nacionalizam. To je, inače, bilo stanje svijesti, posebno srpske elite i u slučaju ostvarivanja ravnopravnosti i drugih nacija u Jugoslaviji, Albanaca posebno. Ostvarivanje pune ravnopravnosti svih nacija u BiH bilo je pokretač najvećeg napretka i uspona BiH, kao zajednice, društva i države u privredi, kulturi, nauci.

Raspad Jugoslavije, generiran velikosrpskim nacionalizmom direktno je ugrožavao cjelovitost BiH. Sa višestranačkim izborima jedinstvo je traženo u novoformiranim nacionalnim partijama i njihovom vezivanju zastava sa jedinim ciljem da se sruše komunisti i socijalistički sistem. Time je ostvaren cilj i Velikosrpskog i Velikohrvatskog nacionalizma, uslo se u politicku nacionalnu homogenizaciju sa idejom o podjeli zemlje. Nacionalna, politička homogenizacija bošnjaka bio je iznuđen odgovor a okupljanje svih nacionalnosti, Srba, Bošnjaka i Hrvata, na Platformi Predsjedništva BiH na samom početku rata bila je šansa da se sačuva ZAVNOBiH, kao odrednica karaktera zemlje. Nije se uspjelo u tome, Platforma je brzo napuštena u korist nacionalne mobilizacije Bošnjaka. Odbranjena je BiH u nemogućim uslovima (uz očekivanje Zapada da ako ne „šaptom“ a onda u ratu padne) samo zbog odlučnosti Bošnjaka da sačuvaju sebe i osnovne ljudske vrijednosti. Sa druge strane vodeća nacionalna partija Bošnjaka, SDA, u podršku ili inicijativu Islamskog klera nastojala je da se odbrana demokratije i zajedništva transformiše, isključivo, u nacionalnu odbranu sa elementima nacionalne radikalizacije.

Ideološki, jezgro SDA je prije i poslije formiranja partije bilo panislamistički orijentisano. Nacionalnooslobodilački rat, odbrana od agresije, te opštenarodna mobilizacija, promijenili su

orijentaciju, napuštena je prva a druga nije bila do kraja definisana. Odbrana nacionalnog identiteta i opstanka nacionalno osvješćuju Bošnjake sve do radikalizacije i, kasnije, nacionalizma u dijelu inteligencije i političkih elita. To je evropski tip nacionalizma. Ostaju unutrašnje protivriječnosti između „starih“ i „novih“ orijentacija pri čemu ovi drugi preovlađuju.

Istovremeno tokom rata formira se i jača socijalni nosilac nacionalne radikalizacije, poslovna sprega političkih i vojnih vrhova na svim nivoima sa novopečenim biznismenima. Pljačka, šverc, te prisvajanje međunarodne finansijske pomoći Armiji BiH osnovni su izvori prve faze prvobitne akumulacije kod Bošnjaka, kao i kod ostalih nacija. Tako formirana oligarhija sa tako stečenim kapitalom ulazi u post-ratnu privatizaciju uz certifikate koje kupuje po 2% nominalne vrijednosti, da bi ih u punom nominalnom iznosu koristila za kupovinu svega i svačega. Sve se dešava bez cjelovitog pravnog sistema uz direktnu podršku skrivenih vlasnika političke i vojne moći. Ta druga faza prvobitne akumulacije sa političkom kontrolom javnih preduzeća omogućuje nastavak prvobitne akumulacije, treću fazu koja je permanentna, javne nabavke namještenim tenderima političkih favorita.

Rat je, kao i u drugim slučajevima alat za svojinske i društvene promjene, eksproprijaciju društvene svojine i pljačku nove, državne. Ista je situacija, mehanizam prisvajanja i u sva tri nacionalna korpusa u BiH. Time su nacionalizmi dobili svoju socijalno-ekonomsku osnovu, te se održavaju braneći upravo tu osnovu. Analiza svojinskih dinamika političkih vrhova nacionalnih partija u nas to jasno pokazuje.

Bošnjačka oligarhija sada je presudni politički činilac, a nacionalna partija sam politički kišobran čuvar sistema bogaćenja na osnovu političke podobnosti i uticaja. Nacionalizam je, kao u svim drugim istorijskim i aktuelnim situacijama čuvar unutrašnjeg poretka, sprječavanje buđenja naroda kroz njegovu kvazihomogenizaciju. Drugi nacionalizmi istog porijekla i društvenog karaktera neophodni su za opstanak svakog od njih, zato će nacionalne tenzije i konflikti biti osnovna determinanta čuvanja statične situacije, otpora svim reformama i napretku.

Sa Dejtonom prag bošnjačkog nacionalizma, od nacionalne radikalizacije do cjelovitog koncepta, nije pređen. Međunarodna zajednica svojim institucionalnim prisustvom „pacifikuje“ zemlju. Borba za funkcionisanje mira, te nužnost saradnje sa bivšim neprijateljima u novoj institucionalnoj strukturi zaustavili su artikulaciju nacionalizma u bošnjačkoj političkoj i intelektualnoj eliti. Tim prije što je međunarodna zajednica vršila pritisak na integrisanje institucija i jačanje države kroz važne praktične korekcije Dejtona. Ta je situacija uz saradnju svih političkih elita i napredak zemlje sa brojnim neriješenim problemima trajala sve do druge polovine 2000-tih, do političke artikulacije koncepta 100% BiH, relativno zastarjelog koncepta unitarističke države i do odbijanja Aprilskog paketa ustavnih promjena, jačanja države na realan i svima prihvatljiv način od strane nosioca prethodnog unitarističkog koncepta. To je ključno rodno mjesto svih kasnijih, sve ozbiljnijih problema, sve do „puzajućih“ definisanja unitarizma i separatizma koji se vremenom pojavljuju u oštrim formama sa nacionalizmima kao ideološkim osnovama.

Opšta osnova bošnjačkog nacionalizma počiva na potpunom nerazumijevanju nacionalnih odnosa u BiH te svođenje razlika na kategorije etničkih zajednica i njihovih odnosa. De facto se ne prihvata postojanje različitih nacija i njihovog političkog subjektiviteta. Iz toga se projektuje društvo i država sa potpunim jedinstvom, društvenim i državnim bez pluralizma interesa, tradicije te društvenih razlika. Smatra se da se takva BiH branila i odbranila te post-ratna, dejtonska BiH tome ne odgovara. Odatle zaključak o „nepravednom miru“ i implicitni zaključak da su Bošnjaci „u miru izgubili ono što su odbranili u ratu“. Time je ideološki formirana osnova razvoja cjelovite ideologije Bošnjačkog nacionalizma. Kao u slučaju srpskog nacionalizma polazište je gubitak nečega što se zaslužilo, te to treba nadoknaditi. To je osnovni mehanizam svake nacionalističke ideologije, od njemačkog do balkanskih nacionalizama.

Tako stvarne žrtve, ljudi i njihove porodice postaju po drugi put žrtve politika. Stvarne, ogromne žrtve Bošnjaka u prošlom vijeku, genocid u Drugom svjetskom ratu, Srebrenici i drugim mjestima u BiH tokom rata protiv BiH 90-tih postaju politički argument za „povratak izgubljenog nepravednim mirom“. Time genocid i ratni zločini napuštaju teren zločina i njegovog kažnjavanja i postaju političke kategorije, te se o njima politički određuje na štetu istine. Preciznije i primjera radi, u Srebrenici je bio genocid izvršen od strane dijelova oružanih formacija RS, ali ako je to argument da je RS „genocidna tvorevina“ i da je treba ukinuti onda će odgovor biti odbijanje termina genocid jer tema više nije genocid već njime posredovano ukidanje entiteta RS. Još preciznije, sva politička rukovodstva u RS uključujući i današnje negatore genocida, prihvatili su činjenicu genocida u Srebrenici sve do sredine 2000-tih. Nakon početka politizacije teme, te zahtjeva za ukidanje RS, počelo je masovno negiranje. Tako stvarne žrtve, ljudi i njihove porodice, postaju žrtve politika.

Tendencija razvoja bošnjačkog nacionalizma može se identifikovati kroz sljedeće komponente, sastavnice koje su za sada nepovezane a artikulišu se dijelom u političkoj i dijelom u intelektualnoj eliti.

Konture osnova bošnjačkog nacionalizma kreću se od benignog nacionalnog romantizma i želje za bezkonfliktnom normalnošću, preko očekivanog straha od ponavljanja istorije do definisanja precizne ideologije i sa jasnim ciljevima. Opšta nesigurnost i nestabilnost vodi normalnoj potrebi za promjenama, a obećanja jedinstva i efikasnosti otvaraju prostor svim vrstama demagogije i skrivaju nacionalističke teze sve do programskih ciljeva. Stoga treba razlikovati normalne, benigne želje građana, Bošnjaka za boljim svijetom, građanskom jednakošću, državom koja radi ono što treba od mogućih prostora nacionalističke manipulacije te medijskih jednostranosti. Podloga za manipulacije je neznanje istorije zemlje, nacionalnih odnosa i ravnopravnosti, te nerazumijevanje ustavnih kategorija. Tako konstitutivnost sa obiljem pogrešnih tumačenja, uz važnu medijsku podršku, postaje izvor svih nedaća. Time kritika konkretnih mehanizama u sistemu prerasta u kritiku nacionalne ravnopravnosti, a vrata nacionalističkom programu se široko otvaraju.

U provali nacionalističkih politika i tenzija izlaz se traži u građanskom društvu i njegovom izbornom principu. To je potpuno razumljivo, demokratija i ljudska prava u najvećoj mjeri se ostvaruju u tom tipu društava. Međutim sastavni dio i prva linija odbrane ljudskih prava i demokratije u višenacionalnim zajednicama je nacionalna ravnopravnost, tj. Kolektivna ljudska prava. Bez nacionalne ravnopravnosti u BiH ne može biti građanskog društva, još manje individualnih ljudskih prava. Zato zalaganje za, redukovano građansko društvo, izborni princip i izborni zakon, bez zalaganja za nacionalnu ravnopravnost u političkom smislu ili negiranje ravnopravnosti vode političkoj dominaciji većinske nacije i političkoj marginalizaciji manjinskih nacija.

Prva, ideal jedinstvene BiH, je zemlja u kojoj nema nacija kao političkih kategorija već postoje etničke zajednice sa različitim kulturama i vjerama koje će se poštovati. Jedinstvo etniciteta je moguće jer ne postoji nepoželjna politička artikulacija različitih interesa. Tome služi i traganje za istorijskim osnovama, mitologizacijom naše istorije predstavljajući je bezkonfliktnom i bez društvenih sadržaja i karaktera u njenim različitim periodima. Skoro da feudalna Bosna postaje ideal kome treba težiti. Nesumnjiv značaj Bosanskog feudalnog nasljeđa na raspeću dva svijeta te važna kulturološka dostignuća, posebno otpora i čuvanja identiteta, padaju u sjenu njihovom mitologizacijom bez osvrta na istorijske i društvene okolnosti.

Nasuprot negiranju postojanja nacija, istina je drugačija, od ZAVNOBiH-a pa kroz sve ustave BiH, uključiv i Dejtonski, narodi su ustavna kategorija. Nije riječ o slobodnoj interpretaciji ili neznanju već o negiranju Ustava, jednako kao kada se priča o državi RS. Etnizacijom, za sada jezičkom, zemlje lako je zaključiti da konstitutivnost nema smisla kada imamo etničke zajednice za koje politička ravnopravnost ne postoji.

Na toj osnovi, drugi korak je naglašeno bosanstvo sve do stanovišta o bosanskoj naciji te interesantno isključivanje Hercegovine iz imena države. U intelektualnim krugovima Bošnjaka, te u dijelu akademske zajednice, kao da je otvorena trka za „oca bosanske nacije“, „našeg“ Dobricu Ćosića kako srpski nacionalisti vole zvati pisca „srpske ideologije“. Trka je neizvjesna, a mogući favoriti iskristalisat će se tek obzirom na doprinos ostalim komponentama bošnjačkog nacionalizma.

Ovime se u najvećoj mjeri ugrožava tradicija i kultura zajedništva u Bosni i Hercegovini. Zajednički život ljudi različitih nacija, uzajamno poštovanje i uvažavanje razlika tokom vijekova jesu kreirale poseban naš, bosanskohercegovački mentalitet, specifičnu kulturu zajedništva, uz miješanje različitih kultura, običaja i tradicija. Ključno je bilo, nezavisno od karaktera vlasti, Osmanlije, Austrougari ili Kraljevina, uvažavanje i prihvatanje postojanja razlika u njihovoj ukupnosti. Dakle uvažavanje postojanja nacionalnih razlika koje se, već u Kraljevini definišu kao politički subjekti, nacije. Tek u anifašističkoj i socijalističkoj BiH, u ZAVNOBiH-u i poslije njega, ta kultura zajedništva dobija jasnu političku artikulaciju, Bosna i Hercegovina je „i srpska, i hrvatska, i muslimanska“, republiku ravnopravnih naroda i građana. Na tradiciji i kulturi zajedništva ne može se graditi bosanska nacija, upravo suprotno, unitarizacija nacionalne svijesti ugrožava zajedništvo, te i samo društvo u BiH.

Druga je, ukidanje konstitutivnosti, tj. Ustavnog osnova za potpunu političku ravnopravnost Bošnjaka, Hrvata, Srba i ostalih. Neznanje o porijeklu i karakteru konstitutivnosti su otvoren prostor za njenu kritiku saosloncem na konkretne mehanizme njene parlamentarne prakse koje, sa nacionalnim partijama na vlasti, omogućuju blokade institucija (O samoj temi vidi šire u Ž. Papić: „Kratka istorija konstitutivnosti u BiH“, prometej.ba i IBHI web, april 2021). Tako predsjednik SDA smatra neprihvatljivim da u „Parlamentu FBiH 60 do 80% Bošnjaka i Bosanaca uporno pokušavaju da zbiju u neku bošnjačku kvotu od 33%“ što je na prvi pogled samo neznanje o evropskim standardima zaštite manjinskih naroda ukidanjem mogućnosti preglasavanja od strane većine. Problem za B. Izetbegovića je u opštem smislu puno opasniji, ne prihvata konstitutivnost koja isključuje većinu i manjinu a to direktno vezuje za potrebu izražavanja bošnjačke i „bosanske“ većine. Ovime se sjenka Prve komponente pojavila politički direktnije od akademskih „teorija“. Od Čelnika SDA do Čelnika Islamske zajednice „horski“ se ponavlja kako „manjina vlada većinom“ (što su u FBiH Hrvati) te bi, logično je, „većina trebala da vlada manjinom“. Teško je zamisliti jasniji zahtjev za dominacijom.

Treća je komponenta logičan nastavak prethodnih. Riječ je o zalaganju za „građanski princip, jedan čovjek-jedan glas“ čime će se „demokratski“ definisati većina najbrojnije nacije u zemlji. Kontroverze oko rezultata popisa iz 2013. sada postaju jasnije, bitno je bilo da neko bude preko 50% stanovnika u BiH što je uz asistenciju EUROSTAT-a ostvareno kršeći neke osnove prihvatljivosti statističke greške.

Multinacionalne države imale su izbore na pomenutom „građanskom principu“ samo u jednopartijskim socijalističkim sistemima. Partija je, birokratski bar formalno obezbjeđivala ravnopravnost uz stvarnu dominaciju većinske nacije. Upravo je ta dominacija generirala raspad tih država nakon pada socijalizma i mogućnost klasičnog građanskog izbornog sistema jer su države, raspadom, postale jednonacionalne. Primjer bivše Čehoslovačke, Jugoslavije, itd to jasno pokazuje.

U bivšoj Jugoslaviji zahtjev za „princip jedan čovjek, jedan glas“ služio je nacionalizmu većinske nacije kao sredstvo ostvarivanja demokratski zaslužene dominacije. Dobar primjer je, kao što smo već naveli, Memorandum SANU iz 1986. koji je opravdano oštro kritikovan kao „Biblija“ velikosrpskog nacionalizma. „Nepravde“ prema većinskim Srbima su rezultat političkog sistema „u Saveznom veću skupštine SFRJ nisu predstavljeni građani savezne države nezavisno od republičke i pokrajinske pripadnosti... Uvođenje delegatskog sistema pokazalo se kao nefunkcionalno... Politički je neodrživa diskriminacija građana Srbije kojima su zbog paritetne zastupljenosti republika manje dostupna mesta saveznih funkcionera i delegata u Saveznoj skupštini a glas glasača iz Srbije vredi manje od onoga iz

bilo koje druge republike ili pokrajine“ (Str 9. i 21). Zaključak je „Sve nacije nisu ravnopravne: srpska nacija, na primer, nije dobila pravo na vlastitu državu.“ (Str 16.) koja bi, dakle, trebala biti veća od Srbije jer Srbi žive i u BiH i Hrvatskoj, dakle Velika.

Koncept Memoranduma za ispravljanje „nepravdi“ prema Srbima je promjena političkog sistema koja će omogućiti da većina, tj. njena nacionalna elita, ima većinu vlasti, preciznije, dominaciju nad manjinama. Za to su potrebni opšti savezni izbori bez „konstitutivnosti“ republika i pokrajina po „građanskom principu“ jedan čovjek, jedan glas. Time će glas Srbina vrijediti isto koliko i drugih, a konačan rezultat biće jasan, većina je većina.

Naravno da naši zagovarači „građanskog izbornog principa“ nisu čitali Memorandum, ali je jasna identična ideološka matrica samo što u nas nisu Srbi većinska nacija već Bošnjaci. Bez bilo kakvog nacionalnog predznaka ideološke osnove i mehanizam svakog nacionalizma su, skoro u cjelini, identični.

Ostavljam po strani elementarnu činjenicu da se građansko društvo ni u jednonacionalnim državama ne može redukovati na „jedan čovjek, jedan glas“ što u 2020. godini može biti samo namjerno neznanje, preciznije politička manipulacija. Od polovine prošlog vijeka građansko društvo se razvija u smjeru korekcija pomenutog „principa“, od pozitivne diskriminacije prema manjinskim nacijama do participativne demokratije, te jačanja kolektivnih ljudskih prava što su, takođe, i evropski standardi.

Moderno građansko društvo jeste najveći dostignuti nivo stvarne demokratije, uključenosti građana u društveni život. Ono nije savršeno i mora ostati „otvoreno“ za promjene i sopstveni napredak. (Soroš) Putevi njegovog razvoja zavise od konkretno istorijskih uslova, dakle za BiH nisu ni apstraktni cilj, niti su utopija. Ono će se razvijati u uslovima pune nacionalne ravnopravnosti i pravne države sa osloncem na interese socijalnih nosilaca rada, obrazovanja, jednakosti i progresa. Pad nacionalnih tenzija sa padom nacionalno-nacionalističkih partija oslobađa građane svake nacije te omogućuje njihovo jedinstvo. Ovdje pomenute komponente bošnjačkog nacionalizma, što „zelenog“ što „demokratskog“ čine potpuno suprotno, „novim“ nacionalizmom jačaju „stare“ a guše moguće građansko društvo.

Četvrta komponenta treba da operacionalizuje prethodno opisano „osvajanje“ dominacije većinskih Bošnjaka. Riječ je o ukidanju entiteta i kantona/županija u FBiH koji su rezultat Vašingtonskog i Dejtonskog sporazuma. Time se ostvaruje centralizacija države, stvaraju mogućnosti za relizaciju pune dominacije većine, političku, ekonomsku, kulturnu i svaku drugu. Institucionalna struktura BiH je, racionalno i objektivno gledano, neodrživa. Ona će ostati „cementirana“ dok se traže promjene u opisanom nacionalističkom kontekstu (primjera radi, Deklaracija SDA sa posljednje Konvencije). Potpuno odsustvo bilo kakvog sporazuma između političkih elita sva tri naroda završava u blokadama institucija. Proces odumiranja institucija je proces odumiranja države. To se ne može spriječiti galamom o neprijateljskim namjerama Dodika i Čovića sa pozicije bosanskog patriotizma i ujedinjenja „nas“ protiv „njih“ u odbrani države pa kakva god ona bila. Može se proces preusmjeriti ako shvatimo da smo svi „mi“ sa različitim i zajedničkim interesima koji se mogu usaglasiti uz razumijevanje drugih. Nacionalne partije, uključujući i najveću bošnjačku, sukobima se održavaju na vlasti a ono što voli da se zove inteligencijom direktni je saučesnik.

Suština problema je što u tumačenjima iz svijesti prethodno opisanih komponenti svaki pokušaj racionalizacije institucija izaziva sumnju da je to finalizacija dovršetka institucionalnog unitarizma. Dok je na javnoj političkoj sceni zahtjev da se ukinu entiteti i kantoni, nikakva racionalizacija institucija nije moguća zato što se, u sijenci unitarističke koncepcije BiH i straha od nacionalne dominacije većine, svaka racionalizacija doživljava kao posrednik tihog unitarizma iza koga stoji bošnjačka dominacija. Dolazi do ideološke blokade svijesti i „hladnog rata“ između nosilaca vlasti, nacionalnih partija.

Petu komponentu koja je opšti istorijski motor svih nacionalizama čini politička uloga žrtve. Bošnjaci jesu bili najveća žrtva svih ratova na ovim prostorima u prošlom vijeku što smo već naveli. Genocid u Srebrenici je samo vrh zločinačkog ledenog brijega. Najveća su, ali ne i jedina žrtva. Ta činjenica ne daje pravo za poseban status u međunacionalnim odnosima, i pravo na dominaciju. Najmanje je poželjno prećutkivati žrtve drugih, da bi se bila još veća najveća žrtva. Sa strane srpskog i hrvatskog nacionalizma, po sistemu spojenih sudova, bošnjačke žrtve, posljedično se relativizuju ne samo negiranjem genocida, već i fiksacijom na sopstvene žrtve.

Za bošnjački nacionalizam žrtve Bošnjaka u prošlom ratu postaju ideološki kamen temeljac kroz njihovu politizaciju i stav da one daju posebna nacionalna prava. Obilježavanje mjesta stradanja dobija sakralne dimenzije isključivo vjersko-političkog karaktera. Slično je i sa obilježavanjem srpskih i hrvatskih žrtava, sve zajedno „održava vatru“ svih nacionalizama.

U svim pomenutim komponentama Islamska zajednica BiH kao religijski autoritet igra naglašenu ulogu koja nije ni samo, ni prije svega religijska. Ona se pozicionira kao jedini istorijski i aktuelni branilac, ne samo vjere već i identiteta i ciljeva Bošnjaka. Njena politička uloga je sve češće operativna radeći na nacionalnom jedinstvu Bošnjaka i partija koje ona smatra „bošnjačkim“. Veoma intenzivan rad na „narodnim masama bošnjaka“, njihovoj vjerskoj disciplini, te jedinstvu, nacionalnu emancipaciju Bošnjaka vezuje, istorijski po njih opasno, za vjeru. Rezultat je napuštanje sekularnog karaktera društva i spajanje religije i njenih institucija sa državom „tamo gdje je naša“. Time je stvoren prostor za ekspanziju bošnjačkog nacionalizma, a religija od vjere postaje ideologija. Sa druge strane činjenica da domaći muslimanski vjernici nisu u ratu palili i rušili hrišćanske crkve za razliku od fundamentalista pravoslavne vjere pokazuje važnu razliku. Niko od čelnika SPC nije osudio, a kamoli spriječio, rušenje džamija.

Kritička skica osnovnih komponenti bošnjačkog nacionalizma pokazuje da je u osnovi riječ o evropskom tipu nacionalizma koji nema ništa sa islamističkim varijantama ekstremizma za šta se često bošnjaci napadaju iz baza velikosrpskog i velikohrvatskog nacionalizma. Odatle i uočljive sličnosti sa velikosrpskim nacionalizmom u idejnom konceptu i mehanizmima realizacije. Čak je uloga Islamske zajednice veoma prisutna, ali ne na način agresivnosti Srpske Pravoslavne Crkve. Budući razvoj ovog i drugih nacionalizama u nas ne isključuje i njihovu ekstremizaciju sa nesagledivo opasnim posljedicama.

Za razliku od velikosrpskog, bošnjački nacionalizam kao sredstvo realizacije sopstvenog viđenja zemlje traži podršku međunarodne zajednice. Nerazumijevanje unutrašnjih protivriječnosti BiH, osjećaj krivice za zakašnjelu podršku Bošnjacima u ratu, te prisutne težnje susjeda, doveli su međunarodne institucije u poziciju da brane političke elite Bošnjaka od ideja i politika drugih političkih elita. Uloga arbitra koju su prihvatili nije bila izbalansirana, a istovremeno je rađala velika očekivanja, na primjer, SDA. Time je, posebno OHR od rješenja postao problem već prije više godina. Osnovni problem je što je takva uloga „stranaca“ objektivno sprječavala unutrašnji dijalog između različitih interesa, te vodila nerješavanju problema i sve većim razlikama. Na to se vezao nacionalizam sva tri naroda a međunarodna zajednica ne zna šta da radi. SDA izgleda misli da su sankcije garant održivosti BiH, ne videći besmisao patriotizma koji počiva na stranom miješanju i zalaganju za stalno stanje protektorata.

ŠTA DA SE RADI - U PRILOG DEMOKRATIZACIJI BiH

Kriza u BiH, otvorena je poslije Izbornog zakona 2018. blokadom formiranja Vlade BiH više od godinu dana te i danas prisutna blokada formiranja Vlade FBiH. Nemogućnost dogovora oko reforme izbornog zakona ozbiljno prijeti bojkotom Izbornog zakona 2022. Ključni problem je izbor člana Predsjedništva BiH iz reda hrvatskog naroda, Komšića kojem teče treći mandat (12 godina) a izabran je većinom bošnjačkih glasova. Paralelno u Republici Srpskoj, Dodik uporno najavljuje otcjepljenje, države čiji je državljanin i član Predsjedništva na način bez presedana u svjetskoj istoriji.

Legitimitet novog Viskog predstavnika, neprihvatanjem na Savjetu bezbjednosti UN, rezolucije koje su podnijele Rusija i Kina (uz ograničenje postojanja OHR na godinu dana i ukidanje bonskih ovlasti) de facto je uzdrman. To je ozbiljna naznaka novog, agresivnijeg pristupa Rusije na Balkanu sa fokusom na BiH i Crnu Goru, te zaoštavanje situacije u odnosima Kosova i Srbije. Pasivnost EU, gubitak kredibiliteta SAD poslije Avganistana otvaraju prostor ofanzivi „srpskog svijeta“ te radikalizaciju separatističkih težnji u Republici Srpskoj. Time je BiH ušla u centar geopolitičkog sukoba Zapada i Istoka, najgore što joj se moglo desiti.

Geostrateška situacija se ubrzano mijenja uz prateće turbulencije. SAD se fokusira na Daleki Istok videći Kinu kao glavnog konkurenta za dominaciju, a Evropa ostaje u sjenci. EU u najozbiljnijoj brizi od osnivanja sa Bregzitom, nacionalnom desnicom na vlasti u zemljama njenog Istoka, čekajući svoje sređivanje, odlaže proširenje za zemlje Zapadnog Balkana. Nije riječ o diplomatskoj pasivnosti, promjeni administracija u SAD i Njemačkoj, nesposobnosti vodećih birokrata kako to vidi naša „beskrajna lakoća površnosti“. Riječ je o ozbiljnijem procesu promjene interesnih sfera, o novoj geostrateškoj situaciji.

Agresivnost Rusije, Putinovog režima, u našem regionu se pokazuje kroz afirmaciju „pravoslavnog svijeta“, interes da se održi „zamrznuti konflikt“ između Srbije i Kosova, te indirektnu podršku separatizmu u Republici Srpskoj. Održavanje i jačanje nestabilnosti na Zapadnom Balkanu je geostrateški interes Putinove politike. Sama agresivnost ove godine, kao da traži agresivnijeg domaćeg partnera, što je nesumnjivo Dodik. Vučić se drži balansiranja EU/Rusija/Kina, te se sluti racjep između dvojice srpskih lidera, između radikalnog i „umjerenog“ srpskog nacionalizma.

Geostrateški kontekst i direktni sudar unitarističkog i separatističkog koncepta u BiH, najozbiljnija je kriza od Dejtona. Pokreće je i prisutna nervoza nacionalnih partija pred izbore 2022. SNSD gubi glasačka tijela u gradovima, SDA je također izgubila gradove a napuštaju je važni članovi, HDZ je sve stavio na „kocku“ promjene izbornog zakona homogenizirajući ono što mu je ostalo na temi legitimiteta. Nacionalne stranke izlaz vide u zaoštavanju tenzija „do pucanja“ nacionalizmom (SNSD, HDZ) ili turbopatriotizam (SDA i DF).

Veoma se jasno pokazuje da je nacionalizam sredstvo gašenja demokratije u sopstvenoj naciji i posljedica želje da se sačuva postojeća vlast. Krize i tenzije se zaoštavaju pred svake izbore, što jasno pokazuje retorika ucjena i prijetnji SNSD-a i Dodika. Držanje vlasti uslov je preživljavanja oligarhije, partijsko-tajkunske, a nacionalizam je sredstvo koje nema veze sa nacionalnim interesima.

Za sada vrh krize (septembar 2021), uz prisutnu blokadu institucija BiH zbog nametnutih zakona, čini Dodikova najava da će tražiti od Narodne skupštine RS povratak na „slovo“ Dejtona, preciznije ukidanje svih zakona i odluka Visokog predstavnika u Ustavnom suda BiH, preuzimanje individualnog prava od strane RS, ukidanje svih agencija na nivou države posebno SIPA-e, OSA-e, sudske vlasti itd. To je de facto disolucija države jer državu i čine pravni sistem i institucije. Ako se ti zahtjevi ne prihvate u roku od 6 mjeseci Dodik najavljuje i formalno disoluciju, nezavisnost Republike Srpske.

Standardni odgovor na to je da je to nemoguće u sadašnjim međunarodnim okolnostima. To je tačno, ali nije dovoljno, djeluje kao prijetnja i ne daje pravi odgovor. „Oni bi kao da se otcijepe, a mi im kao ne damo“.

Važnije je da separacija RS nije u interesu srpskog naroda u BiH, a ni u Srbiji. Bosna i Hercegovina je vitalni nacionalni interes Srba u njoj. Sve drugo je velika laž i prevara motivisana interesima lokalne oligarhije da sačuvaju i produže sistem bogaćenja korupcijom i nepotizmom.

Otcijepljena RS uz totalnu međunarodnu izolaciju bi radikalno siromašila, vlast bi morala biti totalitarna, a stanovništvo gurnuto u ekonomsko izbjeglištvo. Lokalno, srpska mafija, bi napokon dobila svoju „državu“. Ujedinjenje sa Srbijom imalo bi iste posljedice, samo proširene na samu Srbiju. Uz to Republika Srpska bi izgubila sve postojeće elemente ravnopravnog učešća u državnosti BiH, ne bi bila republika već bi mogla biti autonomija sa punom dominacijom Beograda. Za očekivati bi bilo i teritorijalnu dezintegraciju, jer je teritorija istočne RS mnogo bliže Užicu nego Banja Luci, itd. Kao i uvijek u istoriji, velikosrpski nacionalizam je u konačnici završavao najgore moguće po srpski narod.

Jednako tako, navedeni stavovi onemogućuju svaki unutrašnji dogovor i stvaraju uslove za spoljni intervencionizam bez ikakvog balansiranja između objektivno postojećih interesa. Separatizam kao da „zove“ unitarističke intervencije na štetu stvarne, unutrašnje stabilizacije zemlje.

Dakle, od Dodikovih prijetnji ne može biti ništa, blokade institucija BiH već su razvodnile finansijske potrebe režima u RS. Očekivana posljedica haosa i konfuzije koju je sam šef SNSD-a izazvao, bit će pad SNSD-a na izborima, a Dodikov izborni slom ne mogu spriječiti ni sankcije koje mu prijete i koje kao da želi, misleći da će „žrtvi međunarodne zavjere“ pomoći da preživi izbore.

Iza svega međutim ostaju rane na stabilnost BiH. Veoma je opasno naviknuti se na stanje u kome su separacija, politika „blokade do disolucije“, ratna retorika postale normalne itd. To je psihološka priprema da, ako i kada disolucija međunarodno postane moguća, to i prihvatimo. Kao da nam nenormalno postaje normalno.

S druge strane, umjesto pozitivnog programa rješavanja odnosa postoji i jača pristup „odbrani“ BiH koji Republiku Srpsku, te njene institucije, u velikom dijelu intelektualne i političke javnosti retorički posmatraju kao „neprijateljsku teritoriju“. Svemu se pristupa jednostrano a na tom talasu je niz poteza OHR-a ili veoma kontroverzna tumačenja Ustava BiH od strane Ustavnog suda BiH. Ako je našim zapadnim prijateljima stalo do jedinstva i napretka BiH valjda je racionalno ne povlačiti poteze koji je razjedinjavaju. U osnovi toga je stanje protektorata, nametanja zakona, bez presedana u današnjoj Evropi. To daje alibi Beogradu i Zagrebu da svoje stare apstinencije aktueliziraju „politički držeći stranu 'svojima'“. To je začarani krug u kome nije važno „ko je kokoš, a ko jaje“ važno je normalizovati odnos međunarodne zajednice prema BiH. Time bi se zatvorila vrata sve agresivnijem „iskrcavanju“ Ruske Federacije koliko u nas, toliko i u Regiji.

Bosna i Hercegovina nakon 25 izgubljenih godina nema više vremena. Opasnosti za njen opstanak, suverenitet i nezavisnost u međunarodno priznatim granicama mnogo su veće nego naši „turbopatriote“ koji ne žele da vide ili vide ali se prave ludi. Nikakvo međunarodno pravo, ako uopšte u praksi postoji, neće je sačuvati bez unutrašnjeg jedinstva i spremnosti na kompromise razlika. Nove geostrateške okolnosti čine našu situaciju gorom nego u vrijeme Dejtona. One mogu, ako ne stanemo na noge, voditi disoluciji, sa ratom ili bez rata. Ko može da želi ili najavljuje takav izbor, izbor između dvije vrste raspada. Nije izbor između mirnog i ratnog razlaza u šta nas guraju „šibicari“ politike. Pitanje je kako sačuvati BiH, drugačiju i bolju a protiv otvorenih separatizama i prikrivenog prihvatanja onog što ostaje „naše“, u duhu podjele bošnjačke političke i akademske elite iz 1993.

Ovaj tekst treba razumjeti kao apel za odbranu zemlje od, prije svega unutrašnjeg neprijatelja (bez navodnih znakova) a sa spoljnim će, onda biti mnogo lakše. Ključno mjesto je borba protiv sva tri nacionalizma, njihovih društvenih korijena i socijalnih, političkih i ideoloških nosilaca.

U aktuelnoj krizi u BiH, kojom je njen sam opstanak doveden u pitanje, nema nevinih a njen izvor nije nacionalna ravnopravnost već njeno dovođenje u pitanje što je odlična podloga za nacionalizme. Protiv njih se ne može boriti jakom retorikom i čekanjem da nam „prijatelji“ iz svijeta spasu zemlju. Najmanje se sa nacionalizmima drugih treba i može suprotstaviti Bosnsko-bošnjački nacionalizam u vidljivom

porastu posljednjih godina. Neznanje, nerazumijevanje i arogancija u pogledu istorije međunacionalnih odnosa u našoj zemlji podloga su i sredstvo „hranjenja“ naših nacionalizama.

Nacionalizmi izrastaju na interesima nacionalnih oligarhija formiranih kroz korupciju u raznim oblicima koja je osnova vlasti tih partija. Korupcija je osnovni i najveći društveni i politički problem u našoj zemlji. Radikalni obračun sa korupcijom uslov je pada nacionalizma u BiH, uslov je za diferencijaciju u članstvu i rukovodstvo nacionalnih partija, za oslobađanje građana svih nacija.

Nakon više godina „puzajuće“ krize u BiH ona je dobila jasne, potencijalno eksplozivne, oblike kroz dva koncepta. Na narastanje separatizma u retoričkoj formi i stvaranju materijalnih pretpostavki za realizaciju retorike uz direktnu umješanost Srbije odgovorilo se unitarizmom, i obratno. U oba slučaja avanturizam i maksimalna radikalizacija dijela intelektualnih elita granice sa „likvidacijom“ budućnosti. Pojednostavljeno govoreći, požar nacionalizma ne može se ugasiti benzinom „građanizma“.

Mora se drugačije, ako nam je do zemlje, društva i građana stalo. Za početak držimo se stare maksime „istina je ono što niko ne želi da čuje“.

Žarko Papić
Sarajevo, 05.10.2021.